

дырып, әдетке айландырыуды мақсет етип қойғанлығын көріуимизге болады.

«Отын қушақпа тоғайдан, қабақ арқалап суұаттан қия-тырған балалар, қызлар ушырасты.

-Қайда балаларым.

Айдостың сорауларына балалар таласа жууап беріп, кимлер, кимдікіне отын, кимлер, кимдікіне суу апаратуғынын айтты. Аты аталғанлардың бәрі де бийперзент кемпир-ғаррылар, кеселбентлер, мешеллер еді. Айдостың кеулінде және қуаныш оты алысты. Бірақ, олардың хәр қайсысын бір иркіп «сен» демей «сиз» деп сөйлесіуді ескертип өтті» [2:165]. Усы орында «Сөйлегенде дөгеректегі адамларға «сиз» деп сөйлеуге үйреніп, турпайы сөйлеуге әдетленбеу керек. Кишіпейилікті тәрбиялау баланың жас гезінен басланады.

Академик Ж.Базарбаевтың көрсетіп өткеніндей адамларға «Хәй», «Сен» деп сөйлеуге болмайды» [3:69]. Бундай әдеплилік қағыйдасын Т.Қайыпбергенев шығармасының қахарманы Айдосбий бабамызда дәлілліп турғанын көріуимиз мүмкін.

Хақыйкатында да, сөз хәр бир инсанды гөдеклігіннен камалға келтіріп тәрбиялайды, орны менен қуантады, кейде жылатады, айырым уақытлары сүйекті де қасатады. Сонлықтан да, «Таяқ еттен өтеді, сөз сүйектен өтеді», «Жақсы менен сөйлессен, сауат ашқан боласан» дейді халқымыз [4]. Әсіресе, хәр бир инсан балалығында, «ақыллы бол», «өтирик сөйлем», «дұрыс сөйле», «үлкенді сыйлап бил» деген ата-аналарының ямаса жасы үлкен апа, ағаларының нәсиятларын тыңдағаны сыр емес. Бул нәсиятлардың бүгінгі күнде көпшіліктің өмір қағыйдасына айналғаны болса қуанышлы жағдай.

Бундай тәрбия жұмыстарын алып барған Айдос бий бабамыздың, бүгінгі күн жаслары хәм жасы үлкенлері үлгі аларлық тәреплерін, көрсетілген кишкене мысалымыз

Әдебиетлар

1. Каримов И.А. Ана журтымыздың бахты, ығбалы хәм уллы келешегі жолында хызмет етиу ең әдиулі саадатдур. -Ташкент: «Ўзбекистон», 2015.
2. Қайыпбергенев Т. Қарақалпақ дәстаны. -Нөкіс: «Қарақалпақстан», 1989.
3. Базарбаев Ж., Дәулетова К. Әдептаныу. -Нөкіс: «Билим», 1994.
4. Қарақалпақ фольклоры. -Нөкіс: «Қарақалпақстан», 1978.

Мақолада хозиргі давр нутқий лексиконимизда кулланаёттан айрым ноўрин сўзларни бадий асарлар тилини ўрганиш орқали бартараф қилиш шу орқали нутқимизни тақомиллаштириб бориш масалалари хақидағи мулохазалар Т.Қайыпбергенев трилогиясининг «Бахтсызлар» романи мисолида таҳлил қилинди.

Статья посвящается анализу некоторых слов, используемых в речи в современном языке. Приводятся мнения о роли художественных произведений в совершенствовании культуры речи на примере романа в трилогии Т.Каипбергенова «Бахтсызлар».

The article is devoted to the analysis of some words, used in the speech of modern language. It contains the views about the role of literary works improving the culture of speech on the example of the novel in trilogy «Unhappy» by T.Kayıpbergenov.

Adebiyattanıw

УДК: 8209(575172)

XX ӘСІР ХӘМ XXI ӘСІР БАСЛАРЫНДА ҚАРАҚАЛПАҚ ЭПОСЛАРЫНЫҢ СЫРТ ЕЛЛЕРДЕ ҮЙРЕНИЛИҮИ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Г.К.Алламбергенова - өз бетинше излениўши

С.Б.Бахадырова - филология илимлериниң докторы, профессор
Әжинияз атындағы Нөкіс мәмлкетлик педагогикалық институты

Таянч сўзлар: XX аср қарақалпақ фольклоры, достонлар ва уларнинг чет элларда ўрганилиши, «Едиге», «Қоблан», «Юсуф ва Ахмад» достонларининг ёзиб олиниши, нашр қилиниши, XX аср 20-йиллари Валиди Тоғон ва «Едиге», В.М.Жирмунский ва қарақалпақ адабиётининг типологик ўрганилиши, XX асрнинг 80-90-йиллари, Карл Райхл қарақалпақ халқ достони «Едиге», Хельсинки.

Ключевые слова: каракалпакский фольклор XX века, эпос и начало его исследования зарубежом, запись и публикация дастанов «Едиге», «Коблан» и «Юсуп-Ахмет», 20-е годы XX века, Валиди Тоған и «Едиге», В.М.Жирмунский и сопоставительное изучение каракалпакских народных дастанов в типологическом плане, 80-90-е годы XX века, Карл Райхл и каракалпакский народный эпос «Едиге», Хельсинки.

Key words: Karakalpak folklore of the XX-th century, epos and its study abroad, writing and publication of the eposes «Edige», «Koblan» and «Yusup-Akhmet», the 20-th of the XX-th century, Validi Togan and «Edige», V.M.Jirmunskiy and the comparative study of Karakalpak folklore eposes in the typological plan, the 80-90-th of the XX-th century, Carl Reikhel and the Karakalpak folklore epos «Edige», Helsinki.

Бүгінгі күнде 100 томлығы жарық көрген, тек дәстанлық шығармаларының өзі жүзден астам, мазмұны хәм көлемі жағынан оғада бай, түрлі жанрлық, формалық, көркемдік өзгешеліклерге ийе данышпанлық хәм гөззалық тымсалы болған қарақалпақ халық көркем аўызекі дөретиўшилигине деген жәхән жәмийетшилигиниң қызығуўшылығы жүдә ертеден XVIII әсирдің 40-жылларынан басланғанлығы фольклор хәм әдебият изертлеўшилеримиз ушын хеш таң қаларлық пикирлер емес. Бірақ, биз бул мақаламызда усындай мағлұматларды келтириў менен шекленип қалмай, сол изертлеўлердің бизиң бай фольклорымыз бенен әдебиятымызды, соның ишинде эпосларымызды жәхән халықларына таныстырыўда атқарған хызметлери менен тутқан орнына ғана тоқтап өтпекшимиз.

арқалы да көриуимизге болады. Әсіресе, жасы кишиге ақыл айтып, оны туўры жолға салыў жасы үлкеннің ўазыйпасы екенлигин, ал жасы кишилер болса жасы үлкенлерден үлгі алып, олардың хәр бир айтқан сөзинен тәрбия алып жасайтуғынлығын жақсы түсинген бабамыз, жасы үлкенлик парызына жууапкершилик пенен қарағанлығын айрықша атап өтиў орынлыдай түйиледи.

Бабаларымыздың өмір жолларынан усындай жағдайларды көрер екенбиз, еркинлигимиз, миллетимиз, тилимиз бүгінгі күнге өзлигинен келмегенлигин түсиниўимиз керек. Халқымызда «Аманатқа қыянат етпе» деген даналық сөз бар. Солай екен бүгінгі күнде ана-тилимизди, ата-бабаларымыздың бизге берген аманатындай билип, оны келешек әўладқа таза, сап халында жеткизиўди хәр биримизге жүклетілген ўазыйпа деп билиўимиз кереклигин жүректен сезиўимиз тийис. Буның ушын азғана итибарлы болып, ана-тилимиздің бузылып кетиўине жол қоймай хәр биримиз балаларға, жасларға жасы үлкенлик ақылымызды, мәсләхәтлеримизди беріп барсақ, сөйлеў мәдениатымыз, қарым-қатнасымыз буннан да жақсы тәрепке өзгериўи сөзсиз.

Жуўмақлап айтқанда, сөз жүрегимизден, кеўлимизден шығады. Ал ана-тилимизде болса хұрмет-иззетти, ақыллылықты, шешенликти көриуимиз мүмкін. Сонлықтан да, балаларымыз «папа» ямаса «мама» деп емес, ата-әже, аға-апа, анажан-әкежан сыяқлы сөзлер менен тилге кирсе, бул әлбетте, хәр биримиздің жаньымызға заўық бағышлайды. Жасларымыз әжаға, әжапа, иним, қарындасым деген сөзлерди айтқанда еситкен адамның кеўли көтерилип кетиўи турған гәп. Бундай сөзлерди балаларымыздың хәм жасларымыздың санасына еле де синдирип барсақ сөйлеў мәдениатымыздың жақсыланыўына сөзсиз өз үлесимизди қосқан болар едик.

РЕЗЮМЕ

РЕЗЮМЕ

SUMMARY

еттирилди. Бул бағдарда айрыкша Валиди Тоған, Виктор Максимович Жирмунский хәм Карл Райхллардың хызметлери айрыкша болды.

Бул үш алымның каракалпак эпостаныўындағы хызметлери, бириншиден, баскаларға усамаған айрықшалығы менен ажыралып турса, екншиден, үшеўи каракалпак эпосларының сырт еллерде үйренилиўининг XX әсирдеги үш үлкен баскышы хәм үш ири сыпатлы белгиси ҳаққында да дерек берип турады. Атап айтсақ, атаклы башкурт илимпазы Валиди Тоғанның каракалпаклар хәм оның фольклоры, соның ишинде эпослық шығармалары менен танысуы XX әсирдин 20-жылларына тууы келеди, яғный оның каракалпак эпостаныўындағы хызмети миллий мийрасларды, миллий қәдриятларды ҳәр қандай идеологиялық кемситиўлерден қорғау менен тығыз байланыслы болады. Себеби, аты дүньяға белгили тюрколог Валиди Тоған өткен әсирдин 20-жылларында кеңес ҳүкметининг миллетлер мәселеси бойынша сиясаты менен келиспей, ҳүким сүрип турған дүзимге қарсы болады. Башкуртстанда жуўаплы хызметин таслап, жаңа ҳүкметтен биротала бас тартады. Ол Түркменстан, Өзбекстан, Өзербайжан жерлерине астыртын келип, халықтың жағдайы менен танысады. Сол сапарында Хожели, Нөкис, Шымбайда болады хәм жүрген жеринде жуўапларды тыңлап, халықтың талантлы адамларынан фольклор үлгилерин жыйнап жүреди. Шымбайға келгенинде оған Нураддин деген жуўау «Едиге» дәстанын жуырлап береді. Валиди Тоған жуўаудың репертуарына жүдә қызығып қалады. Ол жуўаудан «Едиге» дәстанын жазып алады. Арадан бир аз жыллар өткенде ол Болгарияда ноғай жуўауынан «Едиге» дәстанын тыңлайды. Сонда Шымбайдағы каракалпак жуўауы ядына түседі. «Каракалпак жуўауы «Едиге»ни айрыкша йош пенен жуырлаған еди» дейди. Валиди Тоған усы «айрыкша йош пенен айтқан» жуўауы Шоқанға «каракалпаклар-сахра бүлбиллери» деген сөзди айтқызған болыўы керек.

Енди түркий халықлар, соның ишинде каракалпак эпосларын XX әсирдин 60-70-жылларында типологиялық салыстырмалы жобада изертлеген атаклы рус алымы, көрнекли тюрколог В.М.Жирмунский ҳаққында айтатуғын болсақ, ол каракалпак жуўауын қандай жағдайда тыңлады, бул жөнинде анық материал қолымызда жоқ. Ол илимий форумлардың биринде Қыяс жуўауды тыңлаған болыўы керек. Оның «Едиге» дәстанының мазмуны бойынша толық варианты каракалпакларда» (В.М.Жирмунский. Тюркский героический эпос. - Л., 1974, 353 б.) деген сөзи дәстанға емес, улыўма каракалпак жуўаушылық өнерине берилген жоқары баға.

Ол өзининг түркий халықлардың қахарманлық эпосларын изертлеўе бағышланған көлемли мийнетинде каракалпак эпослары ҳаққында да қунлы пикирлер билдиреди [3] Атап айтсақ, усы мийнеттеги «Алпамыс» дәстанының генезиси хәм тарийхыйлығы» деген мақаласында дәстанның түркий тиллес халықлар арасында тарқалған барлық миллий версияларын «Қорқыт ата китабы» менен салыстырмалы-типологиялық таллаў ислеп, соның нәтийжесинде, барлық миллий версиялар генезиси бир нокатта- «Қорқыт ата китабы»дағы «Бәмси-Байрақ ҳаққындағы жуыр»ға барып ушласады, демек, барлық миллий версиялардың сюжетлик негизин усы жуыр курайды, деген жуўамаққа келеди [3:26-61].

В.М.Жирмунский кең көлемли салыстырмалы-типологиялық изертлеўе жумысын «Едиге» дәстаны бойынша да алып барды. Оның түркий тиллес халықлардың қахарманлық эпосын изертлеўе бағышланған жоқарыда аталған көлемли мийнетининг «Едиге» ҳаққында дәстан» деп аталатуғын бөлими тиккелей усы мәселеге бағышлаганын көремиз. Ол бул мийнетинде эпостың ноғай, башкурт, татар, каракалпак, қазақ, версиясы вариантларын өз-ара салыстырып изертлеп, барлық миллий версиялар генезиси бир тарийхый дәуир ўақыясы, яғный XIV-XV әсирлердеги Алтын Орда ханлары менен Маўереннахр ҳүкмдарлары арасындағы талас-тартыслар, Әмир Темір менен Едигениң бирлескен түрк мәмлекетшилигин дүзиўдеги Тохтамысқа қарсы алып барған гүреслери сюжетлик негиз болғанын дәстиярлы дәлиллеп берди [3:61].

В.Тоған, В.М.Жирмунскийлер баслаған бул саўаплы ис XX әсирдин ақырлары менен XXI әсир басларына келип узақ сырт ел алымлары тәрәпинен табыслы даўам еттириле баслады. Бул дәуирлерде эпосларды узақ шет ел халықлары тиллерине аударыў, бастырып шығарыў хәм оны жанлы фольклор мысалы сыпатында үйрениў ислеринде Бонн университети профессоры, Германиялы немец алымы Карл Райхлдың хызметлери айрыкша болды.

Бай ғәзийнени өз көзи менен көрип, қулағы менен еситиў, жүрегі менен сезиниў ушын Карл Райхл усы дәуирлерде бир неше мәртебе Каракалпакстанға келди. Ол каракалпак нақыл-мақалларын немец тилине аударған ўақытлары ма, каракалпаклар тарийхын, каракалпак жуўауларын, каракалпак халқы-

ның бай аўыз әдебияты ҳаққында илимий мийнетлерден оқыған ўақытларында ма, кулласы, онда жуўаудың атқарғанын тыңлаў, жанлы фольклорлық жөнелисти өз көзи менен көриў әрманы туўылды. Бирақ, буған жетиў ушын оған узақ ўақытлар керек болды. Усы мақсетте ол Каракалпакстанға дәслеп 80-жыллары келди. Оның әрманы орта әсирлик искусствоның ҳәзирги заманда сақланыўын дүньяға танытыў, сол искусствоны бузбай сақлап қиятырған каракалпак жуўауын көриў, оның репертуарын жазып алыў еди. Алым бул уллы мақсетине ақыры еристи. Шоманайда жасаўшы Жумабай жуўау Базаровты көрди, оның үйине барып, «Едиге» дәстанын магнитофонға жазып алды, басқа да каракалпак алымларынан бурын жазып алынған видеотасмаларды алды, бул ҳәр қыйлы ўақытта, ҳәр қыйлы шараятларда айтылған жуўау сөзлерин (жуырларын) бир-бири менен салыстырып, эпостың мудары өсип-өзгериўде болып туратуғын жанлы фольклорлық жөнелис екенлигин анықлады. Жуўаудан эпостың усыланынша жазып алыныўы Европа илими ушын ғана емес, Шығыс илими ушын да үлкен жаңалық еди. Ол «Едиге»ни тек тексти менен ғана емес, музыкасы, артистлик атқарылыўы менен жазып алды. Бул илим ушын үлкен баҳалы мийнет еди.

К.Райхл дүнья илими ушын үлкен жаңалық ашты. Ол әйемиги заманнан берли көшпели турмыста қәлипескен эпостың аўызеки атқарыўшысы жуўаудың дәретиўшилигининг ишки дүньясы менен дүнья илимин таныстырды. Ол усы менен дүнья илиминде жаңа бет ашты. А.Н.Веселовский айтқан жанлы эпикалық процессти өз көзи менен көрип, бул процесс қалай атқарылатуғынын изертледі. К.Райхл каракалпак эпосларын жазып алған шет ел илимпазлары И.А.Беляев, А.Диваевтан соңғы илимпаз сыпатында фольклортану тарийхына кевтин.

Усы орында: «Неге К.Райхлды каракалпак жуўауынан өзи келип жазып алыў қызықтырды?» деген сораў туўылады. Бул сораўдың шешимин 2008-жылы Финляндия пайтахты Хельсинки қаласында К.Райхлдың Жумабай жуўау Базаровтан өзи жазып алған варианты ағылшын тилинде шыққан китабын оқығанды түсинемиз. Китап сегиз бөлимнен тұрады, К.Райхлдың «Едиге» каракалпак халқының аўызеки эпосы» атлы кириспеси. Жумабай жуўау вариантының латын имласы менен жазылған каракалпакша тексти, ағылшын тилиндеги аудармасы, тексттиң сөзлиги, комментариясы, библиографиясы, каракалпаклар турмысы ҳаққында тарийхта бар мағлұматлар менен глоссарий, Жумабай Базаровтың «Едиге» эпосын атқарған видео дискети берилген. Демек, жуўау өнери толық түрде жазып алынды, деп айтсақ болады. Эпосты халыққа усылай бериў-бизинг илимимизде биринши рет иске асып отыр.

К.Райхлдың «Едиге» эпосы бойынша бул илимий изертлеўинде оның қазақ, башкурт, татар версияларын сөз ете отырып, каракалпакша вариантының айырмашылығына тоқтайды. Буннан бурын В.М.Жирмунский «усы эпостың басқа халықларға салыстырғанда мазмуны жағынан ең толық хәм көркем варианты каракалпакларда» деген еди. К.Райхлдың жазып алған тексти 4000 қатарға жақын, жуыр хәм қара сөз бенен берилген. Илимпаз жуўаудың аўзынан шыққан ҳәр бир сөзге, интонацияға итибар береді. К.Райхл ушын ең қыйыны - текстти хатқа түсириў менен ондағы түсиниксиз сөзлер болды. Дәстанның сөзлигин ислегенде, ол каракалпак илимпазлары менен (әсиресе Қ.Байниязов пенен) жақын байланыста болды. Биз К.Райхлдың дәстан текстинде ушырасқан сөзлерди таллағанда, көп сөзлердин бизинг ҳәзирги лексикамызда пайдаланылған қалғандығын көрдик. Бул демек, дәстанның текстиниң таярланыўы ҳаққында өз алдына тоқтаў керек, деген сөз.

Карл Райхлдың каракалпак халық дәстанын жуўаудың аўзынан жазып алып, оны хатқа түсирип, илимий таллағаны, оның сөзлигин ислеп шыққаны және каракалпаклардың турмысын дүньяға танытыў мақсетинде тарийхы, этнографиясы, дәстүри ҳаққында жазғаны, Жумабай жуўаудың «Едиге»ни атқарыў видеосын бергени хәм де Өзбекстан халықларының мәдениатын, халық мийрасын шет елде үгит-нәсиятлап атырғаны-оның тек немец халқының талантлы илимпазы екенлигинен ғана емес, улыўмаинсаный мәңгелди сүйишши шын мәнисиндеги ҳақыйқый уллы алым екенлигинен де дерек берип турады.

Жуўамақлап айтқанда, дүнья илиминде белгили орны бар бул әжайып үш алымның каракалпак эпосларын үйрениўининг түркий халықлар, соның ишинде каракалпак эпостаныўында тутқан орны айрыкша. Бул бириншиден, халықтың әжайып таланты менен дөреген жуўаушылық өнерининг, оның гөззал туўындысы эпосларымыздың дүнья халықларының мәдени байлығы ишинде салмақты орны бар екенлигин көрсетсе, екншиден, каракалпак эпосларын сырт еллерде үйрениў үзликсиз даўам етип қиятырған хәм даўам ете беретугын жанлы илимий жөнелис екенлигин де көрсетип турады.

Әдебиятлар

1. Алламбергенова Г.К. Каракалпак эпосларының сырт еллерде үйренилуиниң базы бир мәселелери, //«Илим хэм жәмийет», № 2, 2015; Каракалпак халық дәстаны «Едиге» узак-жакын сырт ел алымлары нәзеринде. //«Илим хэм жәмийет», № 3, 2015; Some issues of the comparative-typological method. //«Илим хэм жәмийет», №2, 2016; Миф, ертеке хэм дәстан, //«Әмиўдәрәя», 2015, № 5, № 6; Ш. Ұәлиханов хэм каракалпак эпослары. «Халық аўызеки дәретиўшилиги миллий хэм улыўма инсаный қәдриятлар системасында» халық аралық илимий конференция материаллары. -Нөкис: 2015; Каракалпак эпосларын типологиялық салыстырып үйрениўдиң гейпара мәселелери. / «Еш олимлар ва талабаларнинг «XXI аср-интеллектуал авлод асри» илимий-амалий анжуман материаллари. -Нукус: 2016.
2. Бахадирова С. Жумабай жыраў Базаров жыраған каракалпак халық дәстаны «Едиге» ағылшын тилинде. /«Еркин Каракалпакстан», 13-ноябрь 2008-жыл, №137 (18663); Каракалпак жыраўы халқымызды дүньяға танытпақта. /«Еркин Каракалпакстан», 9-июнь 2015-жыл, №70 (19688).
3. Жирмунский В.М. Тюркский героический эпос. -М-Л.: «Наука» ЛО. 1974.
4. Райхл Карл. Tyurckciy epos. -M.: Vost.liter, 2008.

РЕЗЮМЕ

Мақолада қарақалпақ эпослары XX аср ва XXI аср бошларида чет элларда ўрганилиши масалалари кенг ёритилган бўлиб, унда ўша даврларда яшаб, ижод билан шуғулланган В.Тўғон, В.М.Жирмунский, К.Райхл каби чет эл олимларининг дostonларимизни ўрганиши, ташвиқ қилиши масалалари кенг ёритилган. Айниқса, немис олими К.Райхлнинг XX аср охири XXI аср бошларида қарақалпақ халқ дostonи «Едиге»ни ўрганиши, нашр қилиши, тадқиқ қилиши бoбидaги хизмaтларига илмий нуктаи назардан ҳoлисoнa бaҳo берилгaн.

РЕЗЮМЕ

Статья посвящается вопросам изучения каракалпакских эпосов зарубежными учёными в XX и начале XXI века и анализу научных исследований зарубежных учёных, посвящённых изучению и пропаганде каракалпакских дастанов. Особое внимание уделяется оценке трудов немецкого учёного Карла Райхеля в конце XX и начале XXI века, посвящённых изучению и публикации каракалпакского народного эпоса «Едиге».

SUMMARY

The article is devoted to the issues of study of the Karakalpak epos by foreign scholars in the XX-th and at the beginning of the XXI-st century. There have been analyzed their research works, devoted to the study and propaganda of Karakalpak eposes. Special attention is given to the evaluation of the works of the German scholar Carl Reikhel done at the end of the XX-th and at the beginning of the XXI-st century and devoted to the study and publication of the Karakalpak folklore epos «Edige».

«АЛПОМИШ» ДОСТОНИ ОБРАЗЛАРИ ТАВСИФИ

Н.Алламбергенова - ўқитувчи

Ажиниёз номидаги Нукус давлат педагогика институтини

Таянч сўзлар: фольклор ва фольклоршунослик, дoston, қахрамон, бахши, бош образ, вариант, вариантлик.

Ключевые слова: фольклор и фольклористика, эпос, герой, бахши, главный образ, вариант, вариантность.

Key words: folklore and folkloristics, epic poem, hero, bakhshi, main character, variant, variation.

«Алпомиш» дostonининг туркий халқлар орасида кенг тарқалгани фольклоршуносларга аён. Ўзбекларда «Алпомиш», қарақалпақларда «Алпамыс», козoқларда «Алпамис ботир», олтойликларда «Алп Манаш», қозон татарларида «Алпамша», бошқирдларда «Алпамша ва Барсин Хилу» [2:238] номлари билан машхур бўлган мазкур асарлар қарийб бир асрдан буён фольклоршунослар диққатини ўзига жалб қилиб келмоқда. Қарақалпақ фольклоршунослигида «Алпомиш» дostonини ўрганишга бағишланган бир қанча тадқиқотлар яратилди, диссертациялар химоя қилинди. Шу ўринда Қ.Мақсетов, Ж.Хошаниязов, Қ.Айимбетовларнинг ишларини алоҳида таъкидлаш зарур.

Маълумки, қарақалпақ фольклоршунослигида «Алпомиш» дostonининг саккиз варианты ёзиб олинган, муайян даражада тадқиқ қилинган. Илк нусха Жиёмурат жиров Бекмухаммад ўғли репертуаридан 1896 йили ёзиб олинган, 1901 йили Тошкентда А.А.Диваев томонидан нашр этилган.

Кейинчалик фольклоршунос Қалли Айимбетов 1934 йили Хўжамберген жиров Ниёз ўғли (Ўғиз жиров)дан дostonнинг яна бир вариантини ёзиб олиб, 1937 йили Москвада чоп қилдирган. Дostonнинг ушбу варианты 1941 йили Тошкентда А.Шомуродов таҳрири остида қайта чоп этилди. Худди шу вариант 1981 йилда Қарақалпақ фольклорининг йигирма жилдлигида Қ.Бойниязов ва Н.Айимбетовлар таҳрири остида нашр этилди. Мазкур нашр кейинги 1990 йилги алоҳида китоб ва 1995 йилда ёруғ қўрган қарақалпақ фольклорининг беш жилдлигидаги «Алпамыс»га асос бўлиб хизмат қилди.

1955 йили фольклоршунос А. Каримов томонидан ёзиб олинган Қияс жиров Қайратдинов варианты 1957 йили И.Сағитов ва А.Каримовлар таҳрири остида босиб чиқарилди. 1956 йилдан этиборан дostonнинг қарақалпақча вариантлари ўзбек фольклоршунослари томонидан ҳам тадқиқ қилина бошланди. Таниқли олим Мансур Афзалов Қиёс жиров томонидан қуйланган дostonни магнит лентаси воситасида ўрганди. Кейинчалик (1999) «Алпомиш» дostonидан парчадан нота ёзуви ва баъзи изоҳлар билан Файзулла М.Кароматли ва Тўрахожи Мирзолар таҳрири остида ўзбек тилида китобат қилинди.

1957 йилда Р.Хўжамбергенов томонидан ёзиб олинган Есемурат жиров Нурабуллаев варианты 1960 йили Қ.Мақсетов, Қ.Мамбетназаровлар таҳрири остида ёруғ қўрди.

Дostonнинг қолган тўрт варианты шу кунгача нашр қилинмаган эди. Булар – Арзимбет жиров (ёзиб олган Қ.Мақсетов), Қурбонбой жиров (ёзиб олган А.Каримов), Тангриберген жиров (ёзиб олган А.Жамалов), Карам жировлар (ёзиб олганлар А.Жамолов, Н.Камолов, Қ.Мамбетназаров) вариантларидир.

Ўзбекистон Республикаси ФА Қарақалпоғистон бўлими Н.Давқораев номидаги тил ва адабиёт институтини олимлари томонидан «Алпомиш» дostonининг ёзиб олинган саккиз варианты кўп жилдли қарақалпақ фольклорининг 1-8 томларини ташкил этди. Дoston вариантлари ф.ф.д. С.Бахадирова, ф.ф.д. Қ.Байниязов, ф.ф.н. Ж.Хошаниязов, ф.ф.н. А.Аланиязов ва бир қанча илмий ходимлар томонидан нашрга тайёрланди [3,4].

«Алпомиш» дostonининг қарақалпақ вариантлари ўзбек фольклоршунослари томонидан ҳам ўрганилиб келинмоқда. Бироқ юқорида тилга олинган кейинги тўрт варианты тадқиқот объекти сифатида таҳлилга тортилмаган. Ваҳоланки, дostonнинг ҳар бир варианты ижодқорнинг илҳом ва истеъдодига таяниб ўзига ҳослик касб этади. Масалан, дostonнинг Ўғиз жиров варианты

«Ертеде эйдем заманда,
Ол заманның қадиминде,
Жийдели Байын халқында,
Қоңырат деген ел еди,
Руўы еди ырғаклы,

Байбөри, Байсары деген еки теңлес бай болып, булардан үл-кыз дуньяға келди» [3,5] - деб бошланади ва Бойбүри билан Бойсари Жийдали Бойсун халқининг Қўнғирот эли ва «ирғаклы» уруғидан эди деб кўрсатилади.

Мазкур дostonнинг Карам жиров Нағимов вариантыда эса Бойбүри билан Бойсари Жийдали Бойсун халқининг қўнғирот уруғидан деб таърифланади ва насрда саяж усули билан берилади: «Бурынғы өткен заманда, сол заманның қадиминде, Жийдели Байсын халқында қоңыратлы руўында Байсары, Байбөри деген еки теңлес бай болып, булар дуньяға келип, дуньяның қызығы менен мал дуньясы көп